

מרטין בובר והסוציולוגיה הישראלית

מרטין בובר כיהן במשך שנתיים כראש המחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. תקופה קצרה זו היא הקופסה השחורה של הסוציולוגיה הישראלית. בובר הציע ביקורת של הסוציולוגיה וגם דגם של סוציולוגיה ביקורתית. אבל המחשבה הסוציולוגית שלו נדחקה ונשכחה עם עליית הפרדיגמה האייזנשטדטית.

רון שמיר ודן אבנון

ובמערכות; הוא הציע מתודולוגיה רפלקסיבית המתמודדת עם נקודת המבט של הזר והאחר, ולא עם פונקציית הקדמה ושאלת המודרניזציה; והוא יצר פוטנציאל לסוציולוגיה ביקורתית המטרידה את הממסד ומייסרת אותו על יחסו ללאום הפלסטיני, ולא כזו המספקת הצדקות מדעיות לסדר החברתי הקיים. ההחמצה, אם כן, היא כפולה: את בובר יש לקרוא כמי שהציע הן ביקורת של הסוציולוגיה והן סוציולוגיה ביקורתית. בחלקו הראשון של המאמר נתייחס במיוחד לטקסט אחד של בובר: "יסודותיו של הבין-אנושי". מאמר זה, המקיף כעשרים עמודים, נכתב בעברית ב-1953, ומפרט כמה מן היסודות של הסוציולוגיה הבובריאנית, תוך פיתוח שפה סוציולוגית עברית. בחלק השני ננסה לברר את היחס המתקיים בין עקרונות הסוציולוגיה הבובריאנית לבין עמדותיו של בובר בשאלת הסכסוך הציוני-פלסטיני. מטרתנו, עם זאת, אינה להציע קריאה "נכונה" אלא קריאה "אפשרית": קריאה המונחית, במודע, על ידי הניסיון לדמיין סוציולוגיה ישראלית אחרת בעתיד ולהתוות לה קווי מתאר, בין השאר, בעזרת מבט מסוים על העבר.

עמדת המוצא

בתשתיתו של הטקסט עומדת ההבחנה האנליטית בין חברתי לבין הבין-אנושי. הספירה של החברתי מבוססת על אוריינטציה כלפי קולקטיב מדומיין כלשהו, שבו מרבית החברים הם בבחינת בני אדם מופשטים. הספירה הבין-אישית, לעומת זאת, מתכוננת מכוח התממשותם של יחסים חברתיים בלתי אמצעיים עם בני אדם אחרים. תצורות שונות אלו מהוות תשתית להבנייתן של זהויות חברתיות מטיפוסים שונים, ולדפוסי פעולה ומחשבה שונים. החברתי מסמן את יצירתן של מסגרות מושגיות מופשטות המאפשרות דיבור על והתייחסות לקבוצות ולציבורים של בני אדם; הבין-אנושי מסמן את המפגש הממשי, את חוויית הנוכחות ביחס ליישנו, להווה.

להבדיל מהספירה של החברתי, המכוונת ליחס של שכחה עצמית (היטמעות בקבוצה) או, לחלופין, להתבדלות אטומיסטית (על בסיס עקרון

המחלקה הראשונה לסוציולוגיה בישראל נוסדה באוניברסיטה העברית בירושלים מיד לאחר מלחמת העצמאות ב-1948-1949... הפילוסוף הנודע מרטין בובר שירת כראש המחלקה הראשון, וש.נ. אייזנשטדט ומ. טרטקובר היוו את סגל המחלקה הראשון... בשנת 1950 פרש בובר והוחלף על ידי אייזנשטדט... בפרק זמן קצר התבסס אייזנשטדט כמנהיג הבלתי מעורער של הסוציולוגיה הישראלית (Ram 1995, 24).

אורי רם, הראשון שמציע קריאה ביקורתית שיטתית של השיח הסוציו-לוגי בישראל, מציב את שמואל נח אייזנשטדט לא רק במרכזו של שיח זה, אלא גם בנקודת הפתיחה שלו. רם מאתר קשרים בין "התיאוריה הגדולה" (grand-theory) הפונקציונליסטית ופרדיגמת המודרניזציה, ששימשו ככלי העבודה המושגיים של הסוציולוגיה האייזנשטדטית, לבין התגייסותה של סוציולוגיה זו לסדר היום ההגמוני של פרויקט בניין-האומה (והמדינה) הציוני (ראו גם Ben-Yehuda 1997). את מרטין בובר מזכיר רם בהרף עין.

התקופה הקצרה שבה פעל בובר, באורח מוסדי, כסוציולוג היא הקופסה השחורה של הסוציולוגיה הישראלית. מאז הגיעו לפלשתינה ב-1938, עסק מרטין בובר בשאלות בעלות נגיעה ישירה למדעי החברה. אך המחשבה החברתית שקידם בובר בין הקמת המחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים, סמוך להקמת המדינה, לבין תחילת מנהיגותו של אייזנשטדט במחלקה זו, לא נקלטה ולא השפיעה על התפתחותה של הדיסציפלינה בישראל. הסוציולוגיה הבובריאנית נדחקה לשוליים עד כדי כך, שבובר כלל אינו מוזוהה עם מדעי החברה. בובר זכור בדרך כלל כפילוסוף, ולא כסוציולוג. דווקא אייזנשטדט, שהסוציולוגיה שאותה קידם האפילה על זו של בובר, החל בשנים האחרונות להדגיש את מורשתו הסוציולוגית של בובר. נידרש לעניין זה בשלהי הדברים. בעמודים הבאים ננסה לדמיין את הסוציולוגיה הבובריאנית במונחים של החמצה. מרטין בובר, תלמידו של גיאורג זימל, הציע סוציו-לוגיה המתעניינת ביחסים בין בני אדם, בשפה ובתקשורת, ולא במבנים

חברים מספרים על ג'מי, בהוצאת הוריו וחבריו של זאב שמי. < גבעה אחת, נובלה מאת יגאל מוסינזון, על כיבוש גבעת הבור.

'צור ופסול בישראל', מאת ד"ר חיים גמזו, הוצאת אשכול, תל־אביב.

פברואר 3 < מרדכי אורן, נציג מפ"ם בוועידת ברית האיגודים המקצועיים בברלין, לא חזר לארץ בדרכו מהוועידה, ועקבותיו נעלמים בפראג. ב־23 בחודש תאשר ממשלת צ'כוסלובקיה את דבר מעצרו ותאשימו בעבירות נגד ביטחון המדינה, ריגול וחתרנות. המשפט יהיה מבוים. אורן יודה בהאשמות, יידון ל־15 שנות מאסר וישוחרר ב־1956. 4 < מאה שלושים תושבים שנותרו בכפר ענאן שבגליל הועברו למג'ד אל כרום. השלטונות מפוצצים את הכפר לאחר שנודע כי התושבים מתכוונים לעתור לבג"ץ כדי שיורשה להם לשוב אליו. 6 < דיון בכנסת על הבעיות באספקת הנייר לעיתונים היומיים. הממשלה מואשמת בניסיון להשתיק עיתונים בדרכים אדמיניסטרטיביות. דב יוסף טוען שהמספר הגדול והבלתי חיוני של העיתונים בישראל מקשה על אספקת הנייר. 20 < חברי הכנסת ליבשיץ ולמדן עוזבים את שורות מפ"ם, בעקבות "היחס הניהיליסטי שלה כלפי המדינה". מאוחר יותר יצטרפו למפא"י. 24 < פורצת שביתה במחצבה בטייבה ביוזמת קונגרס הפועלים הערבים. הפועלים טוענים כי שכרם לא שולם להם זה ארבעה חודשים. השביתה תימשך למעלה מחודש. 28 < שישה־עשר יהודים קומוניסטים שהיו כלואים בעיראק מגיעים לישראל. טוענים כי הועלו לארץ בניגוד לרצונם וכי אין ברצונם להישאר בישראל.

+ גרעין ערבי, ובו תשעה חברים, יוצא להכשרה בקיבוץ שער העמקים. משתלמים בעבודה החקלאית הקיבוצית, ומקבלים שיעורי עברית, היסטוריה, חשמל וציונות. < המועצה לביקורת סרטים ומחזות אוסרת על תיאטרון זירה להציג את המחזה הפרוצה הצייתנית של ז'פ. סארטר, "בגלל סלנג בוטה מדי ובימוי ריאליסטי מדי" של המחזה. כמה חודשים אחר כך ינסה גם תיאטרון האהל להציג את המחזה, והמועצה תפסול אותו בשנית. המחזה יוצג רק אחרי שיושטמו ממנו כמה קטעים ושמו ישונה להנערה והכוש.

מארס 6 < ארבעת נאשמי ארגון ברית הקנאים הורשעו בעסקת טיעון. נידונו לעונשי מאסר קצרים. < הכנסת מאשרת גיוס בנות לצה"ל. 7 < כנס של המועצה הארצית של תנועת השלום העולמית – ארגון בחסות סובייטית, הפועל למען שלום בין המעצמות ומתנגד לחימוש מחדש של גרמניה. 9 < עיתון חבנת מפרסם מאמר תקיף נגד הממשלה ונגד בן־גוריון על שיחות השילומים. "בעטיה של ממשלת הקלון היה עמנו לבוז ולשמצה בגויים". משרד הפנים מאיים לסגור את העיתון, אולם זה מפרסם את מכתב האזהרה בעמודו הראשון. < הממשלה מחליטה להשוות את משכורותיהם של יהודים וערבים במנגנון המדינה. 20 < החלו שיחות השילומים בין ממשלות גרמניה לישראל בווסאנר שבהולנד. 28 < גיליון ראשון של מאבק, ביטאון קבוצת למדן־ליבשיץ, שפרשה ממפ"ם על רקע האוריינטציה הסובייטית של המפלגה. 29 < הפגנת ענק של חרות בתל־אביב נגד השילומים. עשרות אלפי משתתפים. מאות חברי משקים, פועלים ואנשי הסתדרות מגיעים למקום למקרה שיפרצו תגרות. + מופיע במו־דין, מאת משה שמיר.

אפריל 1 < חוק האזרחות מתקבל בכנסת. 5 < עובדים ערבים מתקבלים לקופת החולים של ההסתדרות. 7 < כינוס מחאה יהודי־ערבי בחיפה, נגד "הסעיפים הגזעיים בחוק האזרחות". לפי החוק, צריכים תושבים שאינם יהודים להוכיח כי היו נתינים ארץ־ישראלים לפני קום המדינה, כי שהו בה בריציפות מהקמתה עד תאריך תחולת החוק, וכי היו רשומים במרשם התושבים. 12 < ועידה ערבית ראשונה מאז קום המדינה קוראת לאחדות יהודית־ערבית במאבק נגד האופי הגזעני של חוק האזרחות. 13 < בית ציוני אמריקה נפתח בתל־אביב. 14 < טבח על רקע דתי בצרפת. המשטרה והממשל הצבאי אינם מתערבים.

+ מתי מגד כותב במשא "על ה'צבר' בספרותנו" בעקבות צאת הספרים במו־דין, מאת משה שמיר, וגבעה אחת, מאת

האינדיווידואל המופשט). הבין-אנושי הוא הספירה המאפשרת לנו לחוות את הזולת, את הניצב מולנו, כחלק מההוויה הפרטית. לעניין זה חשיבות מכרעת להבנת המהלך הסוציולוגי של בובר. בובר מציע את המלה אנוש כסימון להתנסות החיה והממשית של האדם, להבדיל מהקטגוריה המופשטת של הפרט או היחיד. יתר על כן, העובדה שהאנוש האחר, הניצב מולנו, מצוי בעמדה אפיסטמולוגית שווה, מחייבת עיון מתמיד בשאלת היותנו אנו תוצאה של יחסנו לזולת. מהלך סוציולוגי זה, כפי שנראה, מחייב גם מהלך של עיון פוליטי: בתנאי עימות עם זולתנו, בחינה מתמדת של טיב היחס אליו, תוך נכונות לבחון מושגים כמו מדינה ולאומיות מבלי להניח מראש את עליונותם וקדימותם על פני צורות אחרות של קולקטיביות מדומיינת.

אבחנתו של בובר חותרת תחת קווי הדיון המרכזיים של הסוציולוגיה השלטת בתקופתו. הניגוד בין החברתי לבין הבין-אנושי, מוצג מלכתחילה כמהלך ביקורתי המכוון לערער על הכלים המושגיים המאפיינים סוציולוגיה זו. בעקבות זימל מתחשבן בובר עם ההתרועעות הסוציולוגיות בין הקוטב האינדיווידואליסטי לבין הקוטב הקולקטיביסטי כשתי נקודות המבט האפשריות לניתוח העולם האנושי. אף אחת מנקודות המבט הללו אינה מקדמת את מה שבובר כינה הבנת השלם לשיטתו, אם האינדיווידואליזם מבין רק חלק מהאדם, הקולקטיביזם מבין את האדם רק כחלק. האינדיווידואליזם רואה את האדם רק ביחס לעצמו ואילו הקולקטיביזם כלל לא רואה אדם, אלא חברה. וכשם שבחיים אנו סוברים בטעות שעלינו לבחור בין אינדיווידואליזם לבין קולקטיביזם, כותב בובר, כך במחשבה החברתית אנו טועים לחשוב שעלינו לבחור בין אנתרופולוגיה אינדיווידואליסטית לבין סוציולוגיה קולקטיביסטית.

המהלך הקריטי של בובר, על כל פנים, אינו בניסיון לפתור את המתח בין אינדיווידואליזם לבין קולקטיביזם ובכך להתייבב בעצמו במסגרת שיח מארגן זה. הצעד העקרוני הוא הניתוח של מסגרת מושגית זו כלכודה בתוך הפרדיגמה של החברתי. ההבחנה הבוריאנית בין החברתי לבין-אנושי פועלת הן במישור האונטולוגי והן במישור הפרדיגמטי. העולם האנושי מורכב משתי ספירות של יחסים חברתיים, והסוציולוגיה מציעה, בהתאמה, שתי פרדיגמות לניתוח חברתי. אך הפרדיגמה של החברתי היא זו שנהנית ממעמד-על בסוציולוגיה, תוך הזנחתה של הספירה הבין-אנושית ושל פרדיגמת הניתוח הנגזרת ממנה. המשימה האינטלקטואלית שנטל על עצמו בובר, לפיכך, היא לא פחות מאשר שינוי מהותי של מרכז הכובד של התיאוריה והמחקר בסוציולוגיה. זאת, אנו סבורים, היא נקודת המבט הראויה להבנת עמדת המוצא של הסוציולוגיה הבוריאנית.

מתודה ומוסר

בובר תר אחר חלופה שהיא בעת ובעונה אחת עמדה מתודולוגית ועמדה מוסרית. המפתח מצוי בתובנה לפיה הפרט הוא עובדה קיומית רק בשעה שהוא נכנס ליחסים ממשיים עם פרטים אחרים. עניין זה הוא שצריך

לעמוד במוקד החקירה הסוציולוגית, ומחייב תנועה ממושג האינדיווידואל דואל כקטגוריה מופשטת לעניין באנוש כאדם חי ופועל. הבין-אנושי, לפיכך, מתייחס לזהות החברתית המתכוננת מכוח ההתקשרות הבלתי אמצעית עם הזולת. התקשרות זו אינה מילולית בהכרח ואין בה כשלעצמה כדי להעיד על טבעה המוסרי; עימות ותחרות, מבחינה זו, מהווים קשר בדיוק כמו שיתוף פעולה ורעות. רעיון זה לקוח ישירות מהמתודולוגיה הזימליאנית המבקשת לעבור מעניין בחברה (society). שאינה אלא הפשטה מושגית, לעניין בהתחברות (sociation): תהליכים ואירועים המצויים בזרימה מתמדת. בקטע הנקרא כלקוח ישירות מתוך הטקסט הקלאסי של זימל, המטרופוליס והחיים המנטליים, כותב בובר:

מסתבר מאילו, שמרובה ורחבה רשותו של הבין-אנושי מרשותה של האהדה. אף מקרים פשוטים שבפשוטים יכול שיהיו נמנים עליה, כגון שני בני אדם שאינם מכירים זה את זה והנה החליפו ביניהם מבטי שימת-לב כשנזדמנו בקרן-חשמלית מלא וגדוש, ומיד הם חוזרים וגולשים אל המוסכמות-שגרות של אי-רצון-לדעת-זה-על-זה-דבר, של נוכחות... רק זה קובע, שיהיה כל אחד משני אנשים חש ומרגיש באחר את האחר המסוים, שכל אחד מהם יהא נודע את חברו כך ולא אחרת ונוהג לפי דעת זו, ולא יראה את חברו בחינת אובייקט שלו ולא יתייחס אליו בחינת אובייקט שלו, אלא יהא רואה אותו שותף במהוה-חיים ולו בתחרות של אגרוף בלבד (בובר [1953] 1980, 216).

הבין-אנושי, אם כן, הוא עבור בובר מקום אמיתי של התרחשות מכרעת: האירוע שבו נפגשים בני אדם ומחליפים ביניהם מלים ומבטים. ספירה זו הוזנחה על ידי סוציולוגים, טען בובר, מפני שהיא נעדרת יציבות והמש-כיות המאפשרות מעקב פוזיטיבי. הסוציולוגים, בתורם אחר שפה מדעית שבאמצעותה ניתן יהיה לארגן את העולם החברתי, נוטים להתבונן בעולם זה באמצעות הקפאתו למסגרות ולאתרים יציבים ובעלי גבולות מוגדרים. הספירה הבין-אנושית הוזנחה מפני שהיא קשה יותר לניתוח; זו ספירה המאופיינת בכך שהיא נוצרת ומעוצבת מחדש שוב ושוב, על פי יחסי הגומלין המשתנים ומרובי הפנים המאפיינים את החיים הממשיים. הדגש בניתוחו, לפיכך, אינו על המקובע והמוגדר, אלא דווקא על הזרימה המתמדת הרוחשת מתחת ל"מבנה" החברתי.

בובר מתעניין באפשרויות המוסריות והאיכותיות הנובעות מצורת היחס החברתי שבה השותפים למפגש מתייחסים זה לזה כאל ישויות אנושיות ממשיות ולא כאל ישויות המדומיינות כאובייקטים. המפגש הבין-אנושי עשוי להוליד איכויות מרחיקות לכת, במקום שבו בני אנוש מתייחסים לאחר כאל סובייקט, ולעצמם כסובייקטים המכוננים מכוחן של התנסויות אינטר-סובייקטיביות מרובות פנים. הזכות האנושית הבסיסית ביותר, כותב בובר, היא הזכות להיות נודע. זכות זו, עבורו, אינה רק בבחינת שאיפה אלא בבחינת היסוד לחיים חברתיים מלאים. הזכות להיות נודע קודמת לזכות להיות מודע – הזכות שאותה חגגה מחשבת הנאורות והעמידה בפסגת עיוניה. המודעות, לשיטתו, אינה יכולה להיות

יגאל מוסינזון. מגד טוען כי דמות הצבר טרם הגיעה לייצוג נאות ומאשים את הסופרים במגמה לזהות את הגיבור הספרותי עם הדמות הממשית ובטשטוש התחומים ביניהם.

"ילדי עולים בעקבות הציויליזציה" (בעקבות מכונית שעברה), "דבר השבוע", 31.1.52. התצלום זכה בפרס ראשון בתחרות מטעם לשכת העיתונות. צלם: ש. פרוק.

מאי 5 < הסוכנות מודיעה כי תיזום הצעת חוק לריתוק יושבי המעברות למקומותיהם. 9 < ביכור, שיר של אהרן אמיר בהאבץ, מעורר רוגז בגלל תיאור של הקרבת הבן. 15 < י. קדים כותב בעולם הקולנוע על תופעת ההתפרעויות בבתי קולנוע שונים. טוען שהיא אינה תופעה מקרית אלא מעידה על "המפנה הגדול ההולך ומתחולל בהרכבו של קהל צופי הסרטים בישראל... [ש]זורם אל אולמות הקולנוע כאל ערי מקלט". הקולנוע הפך להיות השעשוע ההמוני היחיד במדינה, ובעלי בתי הקולנוע אינם בוררים את הסרטים שהם מקרינים, ואף אינם טורחים לפרסמם. 25 < אורה ג'מילי נבחרת למלכת היופי של ישראל, בתחרות מטעם השבועון לאשה. בדבר השבוע כותבים שהיא "מייצגת בהצלחה את הטיפוס הישראלי המזרחי". השבועון עולם הקולנוע יכריז על תחרות מתחרה, "מלכת המים", שתיערך בנוסף של אגודת יוצאי עיראק. דוברי האגודה יבהירו שבתחרות לא תשתתפה יוצאות עיראק מאחר שהן אינן נוהגות להופיע בבגדי ים בפומבי.

+ ליבושלים, יומנו של הרזון ברנדוט, מופיע בתרגום עברי. < ילד בשטיפון, סרט אילם ניסיוני של אגודת הסרטה ואמנות, על השטפונות במעברות. משלב צילומים דוקומנטריים עם עלילה מושאלת, בהשראת הניאוריאלים האיטלקי. < ילדותיות שנייה, הצגה סאטירית על תיאטרון הבימה בתיאטרון זירה. המוצעה לביקורת סרטים ומחזות דרשה כי שמות הגיבורים ישונו מפאת כבודם של כוכבי הבימה. התיאטרון נענה לבקשה, אולם הציג בתוכנייה את חילופי המכתבים עם המוצעה.

יוני 10 < "פסטיבל הר כנען", פסטיבל הסרטים הראשון בארץ, נערך בצפת. 21 < רימון הפחדה הושלך בפתח ביתו של שר התחבורה, דוד צבי פנקס, על רקע ההוראה להשבית כלי רכב פרטיים יומיים בשבוע, אחד מהם ביום שבת. עמוס קינן ושאלתיאל בן-יאיר נעצרים מיד לאחר מכן, בחשד להשלת הרימון. כעבור שלושה חודשים יזוכו. 23 < תקרית בכפר עארה: לרגל הרמדאן, ובהתאם לנוהג משנים עברו, לפיו נפתח הגבול בימי החג, הלכו תושבים מהכפר להיפגש עם קרוביהם באזור הגבול, שם נורו מן המארב בידי כוח צה"ל שהוצב לחסום את מעבר הגבול. שני הרוגים וחמישה פצועים. שר הביטחון יסרב לדרישות להעמיד את האחראים לדיון. 25 < חילופים בממשלה: לוי אשכול שר האוצר במקום אליעזר קפלן.

+ חוברת ראשונה של לקבאת מופיעה בסטנסיל. בין העורכים: נתן זך, משה דור ואריה סיון. על השם "לקראת": בין ההכרה "במציאות האפורה והדהה" וב"תרבות המדולדלת", לבין הרתיעה מסיסמאות ומשעבוד לקו אידיאולוגי, למטרה חברתית או למסר, מגדירה החבורה את עצמה כ"דרך לקראת". < הסכם לייבוא ספרים ועיתונות בין ארה"ב לישראל. הספרים מיובאים בסבסוד ניכר של משרד החוץ האמריקני. גל של ספרות זולה ועיתונות אמריקנית מציף את החנויות, למחאותיהם החוזרות ונשנות של המו"לים הישראליים. ישראל הופכת לייבואנית הרביעית בעולם (במספרים מוחלטים) של ספרות ועיתונות מארה"ב.

יולי 1 < מחנות לעולים זקנים ולחולים הוקמו בפרדס חנה. 5 < הפגנות בתל-אביב נגד השבתת כלי רכב בשבת. < מרכז העברים הצעירים (כנענים) מארגן אספת מחאה בקולנוע מוגרבי, מאות צעירים מבני עקיבא מגיעים ומפוצצים את האספה. 10 < אספה פומבית של תנועת איחוד בירושלים: דיון על חוק האזרחות. 14 < מסתננים רוצחים חמישה ישראלים באזור תמנע. 23 < קבוצת "הקצינים הצעירים", בהנהגת הגנרל מוחמד נגיב, מדיחה את מלך מצרים, פאחד. + בכנסת מתנהל דיון בנושא איחוד משפחות הפליטים. חברי כנסת ממפ"ם וממק"י מציעים להקל על איחוד המשפחות, ולאפשר, בין השאר, גם לאשה לבקש כי יותר לבעלה לחזור לתחומי המדינה.

מה"אחר", ביטא בובר עשר שנים מאוחר יותר, ב-1958, עת כתב שהכניסה לציון נעשתה בשער הלא-נכון (Buber 1963, 255).

הסוציולוגיה הבובריאנית והסכסוך הלאומי
"הנה בידנו העצמאות לכל דבריה, יש לנו מדינה וכל מה ששייך למדינה, אבל איה העם למדינה זו, איה הרוח לעם זה?" שאל בובר ב-1949 (בובר 1988, 208). בניגוד למדיניות השלטת בתנועה הציונית, לא מצא בובר טעם בייסוד מדינה ככל המדינות. מיום הצטרפותו לתנועה הציונית דבק בובר בעמדה שלפיה יש להתאים את התכלית המדינית של הציונות ל"ייעודו ולתעודתו" של העם היהודי. כתביו בנושאי יהדות ומקרא מכוונים להבהרת תעודה זו. בצמצום רב ניתן לנסח את עמדתו של בובר כדלהלן: היהדות נוצרת את זכר המפגש הבלתי אמצעי בין אדם לבוּרָא, בין אדם לאדם ובין אדם לבריאה. ההצדקה היחידה לייסוד מדינה יהודית היא לבטא זיכרון זה במעשה, ולהגשימה ביחסים חברתיים הולמים. מדינה עצמאית כשלעצמה, מסגרת מדינית מכונסת בתוכה פנימה, אשר לכידותה נגזרת מתחושת איום משותפת וזהותה נבנית מכוח הגדרה משותפת של סכסוך עם אויב, תהיה עצמאית רק למראית עין. לפיכך, החל משנות הארבעים, ראה בובר בקידוש המדינה ובניצחונה של עקרון הריבונות הלאומית, מקור לצמיחתה של חברה אשר תעמיד עקרונות מיליטריסטיים במרכז חוויית הקיום הלאומי. ייעודו של העם היהודי בשעה שהוא עוטה דמות מדינית לא יוכל לבוא לידי ביטוי; נהפוך הוא, לאומיות רעבתנית זו תיצור את מה שכינה בשם "משבר הביניים" (לדיון מפורט בזיקה בין יהדות לציונות, וכן אפיון "משבר הביניים", ראו Avnon 1998).

על מנת להבין את הסכנה שבלאומיות, ואת נטייתה להתגבש סביב מנגנוני מדינה "מכניים וריכוזיים", נזקק בובר לאבחנה בין עם, אומה ולאומיות. העם, מבחינתו, הוא קטגוריה מדומיינת של שותפות גורל היסטורית. האומה, לעומת זאת, מתקיימת במצב שבו העם מכיר בייחודו ופועל על בסיס אותו דמיון קולקטיבי; זהו מצב, במלים אחרות, של תודעה קולקטיבית סובייקטיבית משותפת. את הלאומיות רואה בובר כמצב של "תודעה מופרזת"; מצב שבו הקיום המשותף אינו מתקיים רק כאידיאה מארגנת, אלא הופך להיות תכלית קיומית ותמצית ההווה (ראו דיון מורחב אצל Walzer 1988, וכן בובר 1988 לדיון בסוגי לאומיות). את נטייתה של הלאומיות לדחוק את רגלי "החיים הספונטניים" של האומה רואה בובר כתכונה אופיינית לאוריינטציה הלאומית. לפיכך תודעה לאומית בריאה, או למצער, נסבלת, מחייבת חיפוש מתמיד אחר דרכים לצמצם את גבולות השפעתה של הלאומיות. יצירה מרצון זו של גבולות תיתכן רק מתוך הכרת "האחריות העל-לאומית" של האומה. לאומיות המתגלמת בדמותה של מדינה הנתפסת כחות הכל וכביטוי למציאות עליונה, כתב בובר, יוצרת מיד הן אובייקטיבית עצמית והן אובייקטיבית ציה של לאומים אחרים. אחריות על-לאומית, בסופו של דבר, יכולה להיוולד רק מתוך אימוץ נקודת מבטו של הזולת, או לפחות מתוך הניסיון

אלא נגזרת של היות האדם נודע. תקשורת אמיתית בין בני אנוש מתממשת בשעה שאדם מתיר לחברו המתגלה בפניו להשתתף בהווייתו. היתר זה, סבור בובר, מתקיים פחות ופחות בחברה המודרנית. חברה זו מצויה במשבר של אובדן האמון ביכולת המפגש והשיחה, או, בלשונו של בובר, במשבר אי-יציירת תחום הביניים (שהרי תחום הביניים נוצר מתוך המפגש הממשי והבלתי אמצעי, ובכך ייחודו).

החשיבה הסוציולוגית שהעמידה את החברתי בראש מעייניה, מבחינה זו, היא שותפה פעילה בתהליך המשברי המרחיק את האפשרות להיות נודע. היחס החברתי המתפתח מתוך הפרדיגמה של החברתי הוא יחס המבוסס על אובייקטיביות של הזולת. אובייקטיביות זו היא גם אמצעי מודרני ראשון במעלה לשליטה ולהפעלת כוח. אובייקטיביות פירושה שהאחר הופך להיות מושא להתבוננות ולמעקב. במסגרת פעילות זו, כותב בובר, ההתייחסות לזולת מבוססת על פרקטיות של צמצום והפשטה: זהו יחס המבוסס על הצצה על הזולת; הצצה נתחנית בעיקרה, מצמצמת, בין אדם לאדם. היחיד מפורק לגורמים, הופך אובייקט הנתון להתבוננות חקרנית, וקיומו מיוחס לחוקים ולמבנים המצויים מחוצה לו ומחוץ ליחסים המתקיימים בינו לאחרים. את שוויון הנפש כלפי הזולת הנלווה לצורות יחסים אלו, רואה בובר כהחמצה של אפשרויות הקיום האנושי המשותף. עיקרה של ההחמצה הוא באי-ראיית ייחודו של הזולת ובעקירת הסוד והמסתורין שביחס הבין-אנושי. בהיעדר מבט ישיר הפוגש את מורכבותו וייחודו של הזולת שפוגשים בו ובלעדי חוויית המסתורין הנלווית למפגש מעין זה, נשללת אנושיותו של האדם ומופקעת זכותו להיות נודע.

מנקודת המבט של הסוציולוגיה העוסקת בבין-אנושי, מייצר בובר גם תובנות חדשות וביקורתיות ביחס לשאלת הלאומיות. הלאומיות היא גילוי של תודעה קולקטיבית, ונקודת המוצא הבובריאנית היא כי זו סוג של "תודעה מופרזת", תהליך "טבעי" שחרג ממידותיו והתפתח לכעין מחלה. למעשה, בובר נוקט יחס חשדני ביותר כלפי מופעה של הלאומיות. בקטע מרתק כותב בובר על מבוכת העדריות שחש בשעה שהחליט להצטרף להתלוות הפגנה. בובר מתאר כמעט בכאב את צעידתו, את השניות הספורות שבהן פגשו עיניו מכר אהוד, ואת הזעזוע שתקף אותו כשגילה כי המבט ההדדי נקטע שעה שהוא המשיך להיסחף במצעד ההמון הזורם. חרף הזדהותו העקבית עם הרעיון הציוני כתב בובר בחשש על אודות זהות חברתית המבוססת על היטמעות לתוך קולקטיב ועל הזדהות עם קבוצה. הוא ראה בכך סוג של שכחה עצמית, המרחיק את האדם מקיום אנושי שלם (ראו Avnon 1998). אך בובר לא ביקש להיפטר מהלאומיות או להעלימה מהשיח הציבורי. הוא ביקש לתור, מנקודת המבט הפרדיגמטית של הבין-אנושי, אחר האפשרות לרסן את הלאומיות ולגדרה לתוך גבולות נסבלים. את אכזבתו מכך שלא הצליח להנחיל לציונות (ובמסגרת זו, גם לסוציולוגיה), את הבנתו אודות הייחוד של תחום הביניים המתהווה בין בני-אנוש ובין לאומים, ואת תפיסתו הביקורתית כלפי הנטייה הלאומית להתבסס על ריחוק והתבחנות

אוגוסט 6 < הזמרייה הראשונה נפתחת בירושלים. 10 < הסכם ערבות להשקעות אמריקניות בישראל. 16 < כינוס בירושלים בנושא "הניתן למנוע מלחמה גרעינית". ר' בנימין מציע להקים בישראל ארגון מקביל לתנועת השלום "ההתחדשות המוסרית" שמרכזה בשווייץ. 24 < עשרות עולים ממעברת רחובות א' פותחים בשביתת רעב מול בניין הסוכנות בתל-אביב: מסרבים לעבור לדירות קבע בכפר קוביבה, ודורשים בניית שיכון זמני במעברה עצמה. 25 < העיתון אל איתחאז שב להופיע לאחר שנסגר בצו מיהלי במשך חודש. 27 < מפ"ם מגישה הצעת אי-אמון בממשלה. טוענת כי במסגרת ההסכם לרכישת נשק מארה"ב העניקה הממשלה התחייבויות שונות לממשל האמריקני, ודורשת לחשוף התחייבויות אלה. הצעת האי-אמון נדחתה. 30 < יותר מעשרים אלף איש חותמים על עצומה הקוראת להסתדרות לפתוח שעריה בפני הפועלים הערבים. 31 < ק. שבתאי מוחה בדבר על הטענות הנשמעות כנגד "חוצפת העולים" הדורשים שינוי קבע, במיוחד עולי עיראק (בניגוד לעולי תימן ומרוקו, שהיחס אליהם, לדבריו, אמפטי יותר).

ספטמבר 10 < נחתם הסכם השילומים בין ישראל לגרמניה. 16 < "מן העיר אל הכפר" – תושבים ראשונים עוברים מהעיר לעבודה חקלאית, במסגרת המבצע להשבת "המתח החלוצי" שעליו הכריזה ההסתדרות. במבצע משתתפים תושבים ותיקים בלבד, המקבלים אדמות חקלאיות באזורים שונים בארץ. 18 < מפלגות אגו"י ופאג"י פורשות מהקואליציה על רקע הכוונה לגייס בנות לצבא. 19 < כרוז מטעם הרבנים צבי פסח פרנק, איסר זלמן מלצר ובעריש וידנפלד, מאגודת ישראל, לפיו גיוס בנות נתון באיסור חמור, "ייהרג ובל יעבור".

אוקטובר 5 < סוכל ניסיון להטיל פצצה מאולתרת בבניין משרד החוץ בקרייה בעקבות הסכם השילומים עם גרמניה. דב שילנסקי ויעקב חרותי ייעצרו בחשד להטלת הפצצה, שילנסקי נידון ל-21 חודשי מאסר. 25 < עשרה תושבים ממעברת עמק חפר תוקפים את שומר הפרדסים של קיבוץ גבעת חיים, כנראה על רקע גניבות פרי הדור מפרדסי הקיבוץ. שלושה שוטרים המוחזקים למעברה מותקפים אך הם. עשרים שוטרים שמגיעים כדי לחלצם מוקפים בקהל רב המאלץ אותם לסגת. למחרת לפנות בוקר מגיע כוח מאורגן של כמאתיים שוטרים, מטיל עוצר על המעברה, ועורך בה סריקות מבית לבית. מאה וחמישה מהתושבים מובלים לתחנת המשטרה.

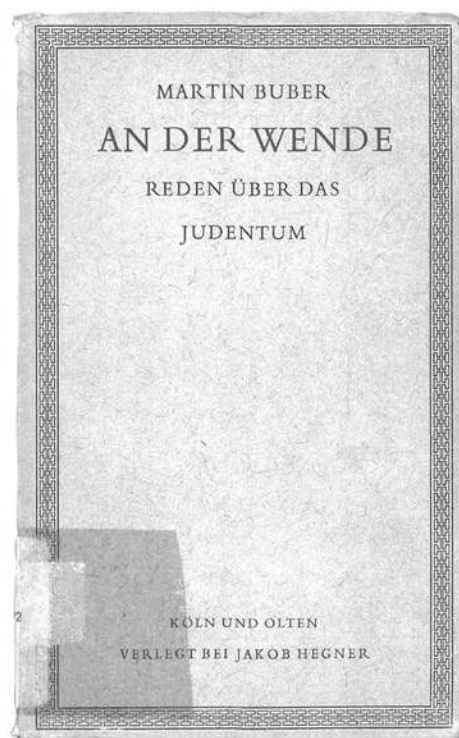
נובמבר 4 < יוכוח סוער בכנסת בנוגע להצטרפות אפשרית לפיקוד ים תיכוני בהנהגת ארה"ב. משה שרת מכחיש כי הצעה כזו הגיעה לישראל. 9 < נשיא המדינה, חיים ויצמן, נפטר ברחובות. 12 < פנחס לבון מגיש לבן-גוריון דו"ח על פעולת הממשל הצבאי: הדו"ח ממליץ להוציא מסמכות הממשל את כל הנושאים האזרחיים. בן-גוריון דוחה את מסקנות הדו"ח. 14 < מאבק לתרבות – מדור ספרותי של עיתון במאבק, בעריכת נתן זך, מנסה להציג קול ספרותי חדש שעיקרו שלילה של הקבוצות הספרותיות הקיימות והמזוהות פוליטית. בפרוגרמה: נגד דוגמאיתזם ז'דאנוביסטי, נגד התבטלות בפני אורח החיים האמריקני, נגד השגרה הירחמיאלית ונגד הבריחה הכנענית מהמצאות. 20 < משפט פראג: ארבעה עשר בכירים במפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית מואשמים בבגידה, בריגול ובשיתוף פעולה עם הציונות הבינלאומית. הנאשמים מודים באשמה. אחד-עשר מהם נידונים למוות, שלושה למאסר עולם. 24 < מתקבל חוק ההסתדרות הציונית, המסדיר את היחסים בינה לבין המדינה. 26 < פצצה מוטלת למערכת העולם הזה.

דצמבר 7 < מרדכי מקלף מתמנה לרמטכ"ל במקום יגאל ידין. 9 < נשיא חדש: יצחק בן-צבי. 23 < הכנסת מביעה אמון בממשלה הרביעית, שבמרכזה קואליציה בין מפא"י לציונים הכלליים.

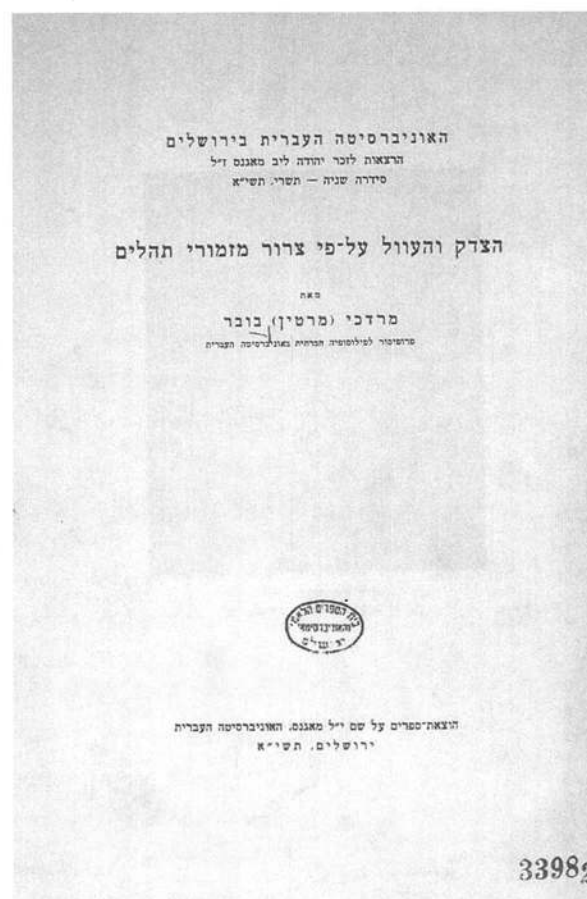
ינואר 1 < ארגון מחדש של השבועון דבר השבוע, בניסיון להעלות את הפופולריות שלו. במסגרת השינויים מתחיל להופיע גם המדור "מה נשמע?" של דן בן-אמוץ, הנכתב בגוף ראשון רבים ובעילום שם. ניסיון, אירוני לעתים, לתיאור

'לקראת – ביטאון פנימי של חוג סופרים צעירים, מספר 1, סיון תשי"ב.

מרטין בובר, 'על פרשת דרכים: נאומים על היהדות', קלן ואולטן 1952.

"הצדק והעוול על-פי צרור מזמורי תהלים", פרסום הרצאה של מרדכי (מרטין) בובר באוניברסיטה העברית בירושלים, תשי"א.

הבלתי אמצעי עם "אחר" ממשי. בשני המקרים מנסח בובר כתב אשמה שיקרו הוא היעדר המחויבות הרפלקסיבית לאופן שבו זהותנו מתעצבת מתוך יחסנו לזולת.

פתרונו של בובר לסכסוך הציוני-ערבי תואם את עמדתו הסוציו-לוגית. עמדתו האנטי מדינתית, העדפתו את הפתרון הדו-לאומי, והעדפת תאים חברתיים אורגניים על פני מסגרת מדינתית נוקשה – כל אלה מבטאים את ההבנה כי התנאים להתפתחות דיאלוג ממשי מחייבים את נטישת הפרדיגמה של החברתי. לשם מימוש החזון, יש צורך בבחינה ביקורתית ולא מתפשרת של המושגים, הקטגוריות והנחות היסוד המגדירות את התודעה הקולקטיבית המשותפת. המדינה, כגילוי של תצורת יחסים מופשטת המעוגנת בחברתי, נתונה לפיכך מלכתחילה, בסוציולוגיה הבובריאנית, לניתוח ביקורתי ומסויג. כך מתחברת המשנה המדינית והביקורת החברתית עם ייעודו של הסוציולוג. על ידי ראיית המציאות המאפיינת יחסים בין-אנושי, ומתוך הכרת האדם את עצמו ומכך את זולתו, משתנים ההגדרות והמושגים של הסוציולוג ואמורות להשתנות גם

לדמיין את הווייתו של הזולת. מבחנה של הציונות, לפיכך, הוא בהתייחסות לתנועה הלאומית הערבית מעמדה שלפיה אין סולם ערכים שניתן ליישום ביחס לעמים שונים. על כן סלד בובר מהתייחסות אל ערביי ארץ ישראל "כאילו [הם] טבועים בחותם אחד ודפוס קבוע [להם]... רק כשנשים אל לב, סדנא דארעא חד הוא, נעמוד במבחן המציאות" (בובר 1961, 316).

ניתן להיווכח, אם כן, כי ישנה התאמה מעניינת בין יחסו של בובר לכשלי הסוציולוגיה לבין יחסו לכשלי הציונות. הן הסוציולוגיה והן הציונות מתעלמות מעמדת היסוד, שעל פיה יש להתייחס לבין-אנושי כתחום האנושי המכריע. אי-הבנת עמדת יסוד זו מביאה לכך שהסוציו-לוגיה חוטאת באובייקטיביות ביחסה לאדם באורח מופשט, והלאומיות הציונית חוטאת באובייקטיביות בהציבה את הריבונות המדינית כערך עליון ובהתייחסותה הנגזרת לקולקטיב הערבי כאל לאום נחות ומתחרה. בשני המקרים, הפרדיגמה הקובעת את גבולות התודעה והפעולה היא הפרדיגמה של החברתי, המרחיקה את אפשרות ההיכרות והדיאלוג

דיעות אחדות

שביתה והפגנות במעברות, 'דיעות' אחרונות, 27.10.52

"היום-יום". הלכי רוח, מזג האוויר, אירועים שוליים בחדשות, פגישות עם אנשים "רגילים": מוכר פלאפל שמצייר, ספר שעוסק בפיסול וכדומה. ¹¹ מודעה ראשונה של חברת קוקה קולה בארץ מתפרסמת בג'רוסלם פוסט באנגלית: "הצנע [בעברית] מכריחה אותנו להסתדר בלי כל כך הרבה דברים מהנים. אבל הצנע היא הדרך הבטוחה היחידה ליציבות ושפע, וכשנשוב ונזכה בשגשוג, כל הטוב שחסר באופן זמני ישוב, ואיתו קוקה קולה". יצרני הגזוז מוחים בפני משרד הפנים וטוענים כי לגזוז ערך תזונתי רב מזה של הקוקה קולה. ¹³ ברה"מ מודיעה כי חשפה קשר של רופאים יהודים, הקשורים בארגון יהודי עולמי, שנועד לגרום למותם של מנהיגים במפלגה. ⁹ רופאים יהודים נעצרים ומודים כי גרמו למותם של ז'דאנוב ושל אישים אחרים, לפי הוראות שקיבלו מהג'וינט. ¹⁵ יהושע פלמון, יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים, סוקר את מצב הערבים במדינת ישראל: "מנהג דורות השתרש בקרב הערבים, שאין ערבי המכבד את עצמו משלם מסים... הסקטור הערבי מרוויח יותר פי כמה משהוא צורך, אך עודף הכספים אינו מושקע במפעלים קונסטרוקטיביים. הכסף מוצא על אשה נוספת ועל ארוחה שמנה יותר". טרם הגיע הזמן לבחירות דמוקרטיות ברשויות המקומיות הערביות. ¹⁶ סמרטוטים בוערים טבולים בנפט מושלכים בלילה לתוך חנות "הספר הסובייטי" בירושלים, הנזק מזערי. הצתה שנייה לאחר כשבועיים, תגרום לנזקים כבדים. גל תקיפות נגד מוסדות קומוניסטיים בארץ. ¹⁷ האגף השמאלי במפ"ם דורש לפרוש מההסתדרות הציונית. ²² חיים חפר לועג במשא לתמונה האופטימית השבועית בשער של דבר השבוע. ²³ כרוז של מק"י בקול העם בגנות ההתערבות האמריקנית במלחמת קוריאה. משרד הפנים מזהיר את העיתון שלא לחזור על כך. אחרי כמה ימים יפרסם העיתון כרוז שחולק בארץ וקורא לצעירים להתנדב להילחם נגד הקומוניסטים בקוריאה ויכתירו בכותרת: "בשר תותחים ישראלי לקוריאה". העיתון ייסגר לעשרה ימים בצו מינהלי. ²⁴ ישראל מתקיפה את הכפר הירדני פלמה, לאחר שנדחו דרישותיה לשחרר שלושה חיילים ואזרח שחצו את הגבול לירדן. ²⁵ פולמוס חריף סביב מוטיבים גלויים בהצגה מעשה בנסך, מאת דוד ליכט (על פי מחזותיו של אברהם גולדפדן) בהבימה, מחזה העוסק בראשית התיאטרון היהודי באירופה. ²⁸ מועצת מפ"ם מחליטה על הוצאת קבוצת משה סנה מהמפלגה, על רקע עמדתה הפרו־סובייטית בשאלת משפטי אורן ואורנשטיין ומשפט הרופאים ודבקותה בקו הסובייטי האנטי ציוני. סנה מקים מפלגה עצמאית – מפלגת השמאל הסוציאליסטית. ²⁹ מתגלה מכשיר האזנה במשרדו של מאיר יערי במזכירות הקיבוץ הארצי. אנשי מפ"ם מאשימים את מפא"י בהתקנת ההאזנה. + רואים אור: יומנה של אנה פרנק בתרגום עברי; ספר שירים של ט. כרמי, אין פרחים שחורים, היוצא במהדורה מוגבלת עקב המחסור בנייר, ובו 11 שירים על ילדי פליטים במוסד צרפתי שפונה לצורך הקמת מעבדת מחקר גרעינית. ³⁰ מוקם תל"מ, תיאטרון למעברות, המביא הצגות ממוסדות למעברות. ³¹ מכתבי איום נשלחים לשגרירות הסובייטית, חתומים בשם ארגון המגף השחור. במהלך החודשים הבאים יישלחו עשרות מכתבי איום דומים, למשה סנה, לחנויות ספרים המוכרות ספרים סובייטיים, לבעלי בתי קולנוע המציגים סרטים רוסיים או מארחים אספות של מק"י ושל סנה. במאי ייעצר נער בן 17 ויואשם שהיה אחראי לבדו על משלוח המכתבים.

פברואר ¹ מאות שוטרים סורקים יישובי עולים וחוקרים אלפי אנשים בחשד לאונס ולרצח רחל לוי, ילדה בת ארבע. עולה חדש מעיראק ייעצר אחרי כמה ימים, אבל יתברר כי הוא אינו קשור לרצח. ⁹ פצצה מושלכת לעבר השגרירות הסובייטית בתל־אביב, נפצעים שלושה. המשטרה עוצרת שבעה־עשר חשודים, חלקם חברי הליגה האנטי קומוניסטית. תגרות רחוב בהפגנות הליגה לידדות ישראל־ברה"מ. ¹² ברה"מ מנתקת את יחסיה הדיפלומטיים עם ישראל. ¹³ מאמר בהעולם הזה על פעילותו של טדי קולק טוען כי "יש משהו" בטענה הנשמעת לעתים כי קולק הוא סוכן אמריקני. ¹⁹ כרוז של נטורי קרתא נגד ה"דתיים" המוכנים לקחת חלק בשלטון: הם הופכים את המצוות ל"מנהגים חס וחלילה, ומנהגים כאלה שמי שרוצה מקיים אותם ומי שאינו רוצה אינו מקיים". שיתוף הפעולה עם הממשלה משרת את מטרת הממשלה לחלץ את העם, ולהנהיג אכילת טרפות המטמטמת את המוח והלב ומבטלת את מידת הרחמנות. ²⁸ יצרני יומני הקולנוע גבע וכרמל שובתים בדרישה שהיומנים יוצגו בכל בתי הקולנוע. היצרנים מסבירים לקהל את

הקטגוריות שעל פיהן מאורגנת המציאות הלאומית. למדינאי, כמו לסוצי-
יולוג, לא צריכה להיות מחויבות לקטגוריה, אלא למציאות הנוכחת.

סיכום: מהחברתי לבין-אנושי ומהמדינה לחברה
ראוי לומר כמה מלים על אודות ה"מחווה הכפולה" של ש. נ. אייזנשטדט
כלפי בובר. בשנים האחרונות מקדיש אייזנשטדט תשומת לב מחודשת
למורשתו הסוציולוגית של בובר ומדגיש, ראשית כל, את עובדת היותו
של בובר מורה חשוב שלו עצמו ושל דור הסוציולוגים שהקימו את
המחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. המחווה השנייה
היא מהותית: אייזנשטדט עומד על הקשרים התיאורטיים בין בובר
להברמאס, מדגיש את השפעתו של זימל על בובר, ואף מציג את בובר
כחלוץ של סוציולוגיה פוסטמודרנית. "אין זה מפתיע", כותב אייזנשטדט,
"שחשיבות תרומתו של בובר מתגלית בעידן המכונה פוסטמודרני, שבו
התרחש תהליך מרחיק לכת של דה-כריזמטיזציה של תצורות חברתיות
כגון האומה, המדינה ומפלגות אידיאולוגיות של מרכזי החברה ושל
אתרים תרבותיים כדוגמת המדע..." [בובר] במובן זה היה פוסטמודרניסט
המודע לחלוטין לריבוי הצורות האוטנטיות של החיים ושל יחסי-הגומלין
החברתיים" (Eisenstadt 1992, 21).

במקביל לרגישות שמפגין אייזנשטדט ביחס לשאלות שעניינו את
בובר, מוצגת המורשת הבובריאנית כתשתית לסוציולוגיה של אייזנשטדט
עצמו. בסופו של דבר, מעמיד אייזנשטדט את העיון (ההשוואתי) במתח
שבין שינוי ליציבות, או בין מסורת ליצירתיות, כמרכז הכובד של הסוצי-
יולוגיה הבובריאנית (אייזנשטדט 1989). נראה לנו כי קריאתו של אייזנ-
שטדט את בובר מצניעה גם היום את הפוטנציאל הביקורתי הטמון
בסוציולוגיה הבובריאנית. בדברים לעיל ביקשנו להציג את בובר כסוציו-
לוג ביקורתי המציע הן ביקורת של הסוציולוגיה כפרקטיקה של אובייקטי-
בציה, והן ביקורת של הציונות בכלים סוציולוגיים כלאומיות שיצאה
משליטה. יסודות ביקורתיים אלו נעדרים למעשה מדיונו של אייזנשטדט
במשנתו של בובר.

בובר ביקש ליצור סוציולוגיה המתמקדת ביחסים ממשיים בין בני
אדם. הקדימות שנתן להתרחשות הבין-אנושית על פני התצורות
החברתיות המתגבשות על בסיסה, קראה תיגר על הרעיון שמטרת הסוצי-
יולוגיה היא לגלות חוקיות חברתית. היחסים החברתיים המתגלמים
בקולקטיב המדמיין שותפות גורל על בסיס לאומי אינם בלתי חשובים, אך
הם יחסים חברתיים מסדר שני. ככאלה, הסכנה הטמונה בהם היא
הפיכתם לחזות הכל, תוך נתק בין הפורמציה המופשטת לבין המבטים,
החליפין, השפה והתודעה האינטר-סובייקטיבית שרק מתוכה ניתן להפיק
קשר אנושי שלם. זה היה גם הבסיס שממנו ניגש בובר לניתוח הלאומיות
הציונית. עמדותיו לא היו רק בבחינת השלכה אנלוגית של הספירה הבין-
אנושית על הספירה החברתית, מעין מעבר מכני מעיסוק במיקרו לעיסוק
במאקרו. הפרדיגמה של הבין-אנושי הכתיבה עמדה מרחיקת לכת הרבה
יותר: ניתוח ביקורתי של הלאומיות כשלעצמה – לא של מדיניות זו או

אחרת כלפי הזולת – כסוג של שותפות מדומיינת (ודמיון משותף)
העלולה לצאת משליטה. האתגר הבובריאני, לפיכך, אינו מתגלם בהטפה
ליחס שונה כלפי הזולת, אלא ביחס שונה כלפי עצמנו. על אתגר זה,
כאמור, בחרנו לדבר כעל רגע נשכח של החמצה בסוציולוגיה הישראלית
בפרט ובתרבות הפוליטית הישראלית בכלל.

לבסוף, ראוי לומר דבר-מה על אודות אפשרות נוספת שהוחמצה
עם דחיקתה של הסוציולוגיה הבובריאנית לשולי השיח במדעי החברה.
הסוציולוגיה הבובריאנית יצרה פוטנציאל ממשי להתגבשותה של
"סוציולוגיה ישראלית", לא רק במובן הפרדיגמטי אלא גם במובן מקצועי
ותרבותי רחב. נחמן בן-יהודה, שסקר לאחרונה את מצבה של הסוציו-
לוגיה הישראלית, הצביע על הזיקה המבנית החזקה של סוציולוגים
ישראלים לסוציולוגיה האנגלו-אמריקנית. מחירה של זיקה זו מתבטאים
בהיעדרה של קהילה סוציולוגית שחבריה מקיימים קשרים אינטלקטוא-
ליים סביב פרובלמטיקות מקומיות משותפות, ובהתרוששותה של שפה
סוציולוגית עברית שתדבר אל התרבות המקומית ושתובן על ידה
(Ben-Yehuda 1997). הסוציולוגיה של בובר היתה עשויה לתרום לקידום
של שני עניינים אלו. בובר היה נציג מובהק של אסכולה סוציולוגית
אירופית ושקד על פיתוחה של שפה סוציולוגית עברית. שקיעתה של
האופציה הבובריאנית, לפיכך, מסמנת גם את הזנחת המאמץ ליצור
קהילה סוציולוגית שתדבר ותחשוב בעברית על הבעיות והאפשרויות של
התרבות המקומית.

רונן שמיר – החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב
דן אבנון – המחלקה למדע המדינה, האוניברסיטה העברית בירושלים

* המחברים מבקשים להודות לאורי רם על הערותיו המועילות, המפרות
והמעודדות.

תמונות מתוך 'קללה לברכה', סרטו של ג'וזף קרומגולד (משמאל לימין, מלמעלה למטה): בובת בלעם על רקע דף מהתנ"ך; לוויית חבר קיבוץ שנהרג בפרעות; חתונת חוה ויעקב בקיבוץ; בובת בלק בהצגת תיאטרון הבובות; בובות בלעם ואתונו; מפעיל תיאטרון הבובות נותן לחוה את בובת אשת בלעם במתנה; הבובה מוטלת לארץ, נאספת למוזודה ונשרפת בשעה שחוה ויעקב מובלים למחנה הריכוז באירופה; בובת בלעם על רקע בניין המוסדות הלאומיים בירושלים; מפעיל תיאטרון הבובות במכוניתו; שרידי הבובה מובאים מאירופה לארץ על ידי יוסף, בנם של יעקב וחוה.